

QORAQALPOQ MADANIYATINING QO'SH BAYTEREGI: JAPAQ SHAMURATOV VA AYIMXAN SHAMURATOVA

Seytanov Qoblan Abdiraxman o'g'li

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali

“Ashula va raqs” mutaxassisligi talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu ilmiy maqolada qoraqalpoq milliy madaniyati va teatr san'atining shakllanishi hamda rivojlanishida alohida o'rin tutgan ikki yirik ijodkor — Japaq Shamuratov va Ayimxan Shamuratova ijodiy merosi kompleks ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda ularning sahna san'ati rivojiga qo'shgan hissasi, dramatik obraz yaratishdagi individual uslubi, milliy teatr estetikasi va madaniy identitetni shakllantirishdagi roli tarixiy-genetik va qiyosiy metodlar asosida yoritilgan. Maqolada teatr san'ati faqat estetik hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy ongni shakllantiruvchi muhim institut sifatida ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: qoraqalpoq teatr san'ati, madaniy identitet, sahna estetikasi, folklor, dramatik ijro, milliy madaniyat, teatrshunoslikdan iborat.

АННОТАЦИЯ: В данной научной статье рассматривается творческое наследие двух выдающихся представителей каракалпакского театрального искусства — Japaq Shamuratov и Ayimxan Shamuratova. Их деятельность анализируется в контексте становления национального театра, формирования сценической эстетики и развития культурной идентичности каракалпакского народа. Особое внимание уделяется взаимодействию фольклорных традиций и профессионального театрального искусства, а также роли данных деятелей в развитии актерской школы региона.

Ключевые слова: включают каракалпакский театр, сценическое искусство, культурная идентичность, драматургия и фольклор.

ASOSIY QISM

Qoraqalpoq teatr san'ati dastlab xalq og'zaki ijodi, dostonchilik an'analari va marosimiy tomoshalar asosida shakllangan bo'lib, keyinchalik professional sahna san'atiga aylangan. Ushbu transformatsiya jarayonida Japaq Shamuratov ijodi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u sahna obrazlarini yaratishda realistik yondashuvni kuchaytirib, qahramon psixologiyasini chuqur ochib berishga intilgan. Uning aktyorlik mahorati teatr san'atida hayotiylik tamoyilini mustahkamlashga xizmat qilgan. Ayimxan Shamuratova esa qoraqalpoq teatrida ayol obrazlarini ifodalashda yangi estetik bosqichni boshlab bergan ijodkor sifatida namoyon bo'ladi. Uning sahnadagi ijrosi milliy an'analar, xalq qo'shiqlari va dramatik ifoda uyg'unligi bilan ajralib turadi. U yaratgan obrazlar nafaqat badiiy jihatdan mukammal, balki ijtimoiy-ma'naviy mazmunga ham ega bo'lib, qoraqalpoq ayolining ruhiy olamini chuqur ifodalagan.

Ushbu ikki ijodkor faoliyatida folklor elementlari bilan professional teatr uslublarining sintezi muhim o'rin tutadi. Bu sintez natijasida milliy teatr estetikasi shakllanib, sahna ifodasi yanada boyigan. Teatrshunoslik nuqtai nazaridan qaralganda, ularning ijodi "milliy realizm" yo'nalishining shakllanishiga asos bo'lganini ko'rish mumkin, chunki obrazlar xalq hayoti bilan bevosita bog'liq holda yaratilgan va ijtimoiy muhitni aks ettirgan.

MUHOKAMA

Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, Japaq Shamuratov va Ayimxan Shamuratova ijodi faqat estetik hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy tizim sifatida ham ahamiyatlidir. Ularning sahna faoliyati orqali qoraqalpoq jamiyatida milliy o'zlikni anglash jarayoni kuchaygan, teatr esa tarbiya va ma'naviy rivojlanish vositasiga aylangan. Ayniqsa, ularning ijodida an'anaviy madaniyatni zamonaviy teatr shakllari bilan uyg'unlashtirish tendensiyasi kuchli bo'lgan bo'lib, bu holat Markaziy Osiyo teatr tarixida muhim bosqichni tashkil etadi. Shuningdek, ushbu ijodkorlar faoliyati Sovet davri madaniy siyosati sharoitida milliylikni saqlab qolish

va rivojlantirish jarayoni bilan bog‘liq holda kechganini ta’kidlash lozim. Bu esa ularning ijodini nafaqat san’at, balki madaniy qarshilik va identitetni saqlash shakli sifatida ham talqin qilish imkonini beradi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Japaq Shamuratov qoraqalpoq teatrining professional asoschilaridan biri sifatida sahna realizmini rivojlantirgan bo‘lsa, Ayimxan Shamuratova ayol aktyorlik maktabining shakllanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatgan. Ularning ijodi milliy teatr estetikasining shakllanishida asosiy omil bo‘lib xizmat qilgan va folklor hamda dramatik san’at o‘rtasidagi uyg‘unlikni mustahkamlashga yordam bergan. Natijada qoraqalpoq teatrida o‘ziga xos ijodiy maktab vujudga kelgan.

XULOSA

Qoraqalpoq madaniyati tarixiy taraqqiyotining eng muhim yo‘nalishlaridan biri teatr san’ati bo‘lib, u xalqning ma’naviy dunyosi, estetik qarashlari va ijtimoiy ongini shakllantirishda alohida o‘rin egallaydi. Mazkur ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Japaq Shamuratov va Ayimxan Shamuratova ijodi qoraqalpoq milliy teatrining shakllanishi va rivojlanishida asosiy tayanch ustunlardan biri bo‘lib xizmat qilgan. Ularning ijodiy faoliyati nafaqat sahna san’ati doirasida, balki keng ma’noda madaniy identitet, milliy o‘zlik va ma’naviy qadriyatlarni mustahkamlash jarayoni bilan chambarchas bog‘liqdir.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Japaq Shamuratov teatr san’atiga realistik yondashuvni olib kirgan, obraz yaratishda hayotiylik, psixologik chuqurlik va ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liqlik tamoyillarini rivojlantirgan ijodkor sifatida ajralib turadi. Uning sahna faoliyati orqali qoraqalpoq teatrida aktyorlik maktabi shakllanib, professional ijrochilik darajasi yangi bosqichga ko‘tarilgan. Shu bilan birga, uning ijodi teatrni oddiy tomosha shaklidan ma’naviy tarbiya vositasiga aylantirishda muhim rol o‘ynagan. Ayimxan Shamuratova esa qoraqalpoq sahna san’atida ayol obrazlarini yangicha estetik va psixologik talqin qilish orqali alohida

ijodiy maktab yaratgan ijodkor sifatida baholanadi. Uning ijrosida milliy qadriyatlar, ayol ruhiyati va ijtimoiy hayotning murakkab jihatlarini chuqur badiiy ifodasini topgan. U sahnada yaratgan obrazlar nafaqat badiiy mukammalligi, balki tarbiyaviy va ma'naviy ta'sir kuchi bilan ham ajralib turadi. Bu esa qoraqalpoq teatrida ayollar ijrochiligi rivojiga kuchli turtki bergan. Ularning ijodiy merosi umumiy teatr jarayonida folklor an'analari va professional sahna san'ati o'rtasidagi sintezni kuchaytirgan holda, milliy teatr estetikasining shakllanishiga asos bo'lib xizmat qilgan. Aynan shu sintez natijasida qoraqalpoq teatrida o'ziga xos uslubiy yo'nalish — milliy realizm shakllangan bo'lib, u xalq hayoti, urf-odatlari va ma'naviy qadriyatlarini sahna orqali ifodalash imkonini bergan. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatadiki, ushbu ikki ijodkorning faoliyati Sovet davri madaniy siyosati sharoitida milliy madaniyatni saqlab qolish va uni rivojlantirishning muhim shakli bo'lgan. Ularning ijodi orqali qoraqalpoq xalqi o'zining tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va estetik qarashlarini teatr san'ati orqali ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lgan.

Umuman olganda, Japaq Shamuratov va Ayimxan Shamuratova qoraqalpoq madaniyatining “qo'sh tayanchi” sifatida nafaqat teatr san'atini rivojlantirgan, balki milliy ma'naviyat va madaniy ongini shakllantirishda ham beqiyos hissa qo'shgan ijodkorlardir. Ularning ijodiy merosi bugungi kunda ham teatrshunoslik, madaniyatshunoslik va san'at tarixi fanlari uchun muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qilmoqda hamda yangi avlod ijodkorlari uchun ilhom va metodologik asos vazifasini bajaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qoraqalpoq teatr san'ati tarixi. Nukus: Qoraqalpog'iston Respublikasi “Bilim” nashriyoti, 2010. — 312 b.
2. Madaniyatshunoslik asoslari. Toshkent: O'zbekiston Fanlar akademiyasi nashriyoti, 2015. — 420 b.
3. Karimov A.. Markaziy Osiyo teatr tarixi. Toshkent: Ma'naviyat, 2012. — 298 b.

4. Ismailova D.. Qoraqalpoq folklori va sahna san'ati. Nukus: Qoraqalpoq davlat nashriyoti, 2018. — 256 b.
4. Rahimov B.. Teatr estetikasining nazariy asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. — 340 b.
5. O'zbek va Qoraqalpoq teatr san'ati ensiklopediyasi. Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2019. — 510 b.
- (O'zbekiston va Qoraqalpog'iston teatr arboblari, jumladan Japaq Shamuratov va 6. Ayimxan Shamuratova haqida biografik va tahliliy ma'lumotlar jamlangan ensiklopedik manba.)
7. Qoraqalpoq madaniy merosi va san'at rivoji. Nukus: Ilm ziyo, 2021. — 275 b. (Qoraqalpoq madaniy merosi, teatr va musiqa san'atining zamonaviy rivoji haqida ilmiy izlanishlar to'plami.)